

Miskolci Egyetem

Modern Filológiai Intézet

Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

A nem verbális kommunikáció szerepe a magyar jelnyelvben és a hangzó magyar nyelvben

Készítette: Vitéz Ágnes

Hallgatói azonosító: DRBPOT

Konzulens: Dr. Dobos Csilla

Egyetemi docens

Tartalom

Tartalom.....	2
1. A verbális és a nem verbális emberi kommunikáció.....	3
1.1. A kommunikációs sávok.....	3
1.2. A nem verbális jelek.....	4
1.2.1. Eredet alapján történő felosztás.....	5
1.2.2. A funkció szempontjából történő csoportosítás.....	5
1.2.3. A nem verbális jelek kategorizálása.....	6
1.3. A mimika.....	7
2. Az arc alsó harmada mint kommunikációs terület.....	8
3. A magyar jelnyelv és a nem verbális kommunikáció.....	9
3.1. Mimika a magyar jelnyelvben.....	10
3.2. A száj mimikája a magyar jelnyelvben.....	11
4. A száj nem verbális jeleinek szerepe a hangzó magyar nyelvben.....	14
4.1. A mosoly.....	15
4.2. A nyitott száj.....	16
4.3. Az összeszorított száj.....	16
4.4. A csücsörítő ajkak.....	17
4.5. Eszközök segítségével közvetített kommunikációs értékek.....	17
4.6. Egyéb jelzések.....	17
5. Hasonlóságok és különbségek a jelnyelv és a hangzó magyar nyelv között – különös tekintettel a nem verbális kommunikációra.....	18
5.1. Hasonlóságok.....	18
5.2. Különbségek.....	19
6. Egy vizsgálat.....	19
6.1. A vizsgálat tárgya.....	19
6.2. Alapfeltevés.....	20
6.3. A kérdések.....	20
6.4. Válaszok – eredmények.....	21
Befejezés.....	23

1. A verbális és a nem verbális emberi kommunikáció

1.1. A kommunikációs sávok

Az emberi kommunikáció sajátága, hogy verbális és nem verbális módon is kifejezhető, vagy ahogy Vera F. Birkenbihl (2007: 18) írja: „Megállapíthatjuk tehát, hogy az emberek képesek mind analóg, mind digitális módszerrel kommunikálni...”. Birkenbihl a verbális kommunikációra használja a **digitális** kifejezést, amelyet meg kell tanulnunk, mielőtt alkalmazni tudnánk, míg az általa **analóg** síkon emlegetett nem verbális kommunikáció egy része velünk született tulajdonság, így ösztönösen, természetesen használhatjuk is azt (Birkenbihl 2007: 17–20).

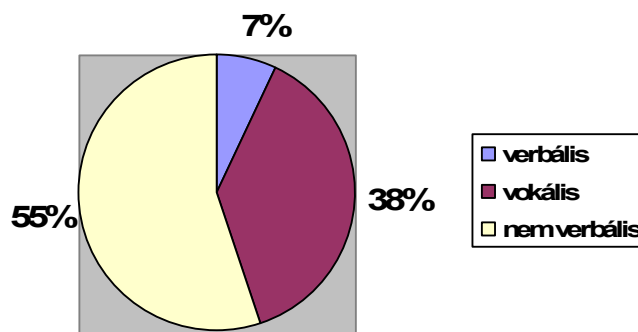
A két kód típus megfogalmazása legtisztábban a Fercsik Erzsébet és Raátz Judit által szerkesztett *Kommunikáció szóban és írásban* című könyvben figyelhető meg. E könyv szerint elkülöníthetjük a verbális kommunikációt, amely a digitális kóddal (nyelvvel) kifejezhető emberi kommunikációt (beszédet és írást) jelenti; és a nem verbális kommunikációt, mely az analógiás kódok által kifejezhető üzeneteket foglalja magába (Fercsik–Raátz 1993: 21–22).

E két sáv a valóságos kommunikációs folyamatban egymástól szinte elválaszthatatlan, a tényezők szorosan összefonódnak mintegy kiegészítve egymást. Birkenbihl (2007: 21) írta a könyvében: „Senki sem képes kizárólag tartalmi síkon kommunikálni”, tudniillik: nincs közlés mimika, gesztusok nélkül, hasonlóan ahhoz az elvhez, mely szerint nem lehet nem kommunikálni. A kimondott szavakat általában kísérik valamilyen analóg jelzések is, amelyek kapcsolatban állnak a verbális tartalommal. Ez a kapcsolat többféle lehet: ha a nem verbális jelzések megerősítik, alátámasztják a tartalmi sík információit, akkor **kongruenciáról** beszélünk. A kongruencia meggyőző erővel bír, megnyugtatja a hallgatót, hiszen nem merül fel semmilyen ellentét a kommunikáció különböző síkjain küldött információk között. **Inkongruencia** esetén – amikor is a két sík jelzései ellentétes információkat küldenek – viszont a hallgatóban feszültség képződik, azonnal érzékelné az ellentmondást, és ez bizonytalansággal tölti el. Ilyenkor a kommunikációs partner, hogy ezt az ellentmondást megszüntesse, megpróbálja kizárni az egyik sáv kommunikációját, és csupán a másik

jelzéseire figyel. Mivel az emberek legtöbbször ösztönösen alkalmaznak nem verbális kommunikációt, így a partner is önkéntelenül ennek az információnak a jelentését fogja érzékelni. A verbális információk ez esetben figyelmen kívül maradnak, a kommunikációs érték elvész, a hangulat hideggé, fagyossá válhat, a partnerek frusztráltak, idegesek lesznek (Birkenbihl 2007: 21–30).

1.2. A nem verbális jelek

Allan Pease *Testbeszéd. Gondolatolvasás gesztusokból* című könyvében (1989: 10) Albert Mehrabian megállapítására hivatkozva bontja százalékos arányra az emberi kommunikáció különböző síkjait. Itt azonban nem digitális és analóg síkkal találkozunk, hanem a jeleket **verbális**, **vokális** és **nem verbális** jelek csoportjába osztva figyelhetjük meg. Ennek megfelelően – mint az ábra is mutatja – a verbális jelek a teljes emberi közlésrendszer 7%-át, a vokális jelek (hangszín, hanghordozás és egyéb nem beszédhangok) a 38%-át, a nem verbális jelek pedig az 55%-át teszik ki (Pease 1989: 10–12).

1. ábra Az emberi közlésrendszer százalékos megoszlása Mehrabian felosztása szerint

Léteznek kevésbé drasztikus felosztások, ahol a tudósok, kutatók magasabb százalékos arányt rendelnek a verbális kommunikációhoz (a nem verbális kommunikáció aránya azonban náluk sem kevesebb 50-60%-nál), és a legtöbbször a vokális jeleket nem tárgyalják külön, hanem a nem verbális kommunikáció csoportján belül vizsgálják. Amennyiben Mehrabian felosztásában is együtt tárgyalnánk a nem verbális és a vokális jegyeket, láthatnánk, hogy a nem verbális kommunikáció 93%-os aránnyal magasan a verbális kommunikációs jelzések száma fölött lenne.

Bizonyított tény tehát, hogy a nem verbális (vagy analóg) sávnak nagyon fontos szerepe van az emberi kommunikációban. A nyelvi kommunikációt kísérő nem verbális csatorna jeleire számos kifejezést használ a szakirodalom: testbeszéd, testnyelv, nem verbális jelek, non-verbális jelek. Tudatos használata, felismerése egyértelműbbé teszi, elősegíti, sőt meghatározza az emberi kommunikációs folyamatot (Fercsik–Raátz 1993: 24).

1.2.1. Eredet alapján történő felosztás

Eredetük alapján a nem verbális jelek lehetnek örökölt, vagyis **ontogenetikus**, ösztönösen megtanult, vagyis **filogenetikus** vagy egyezményen alapuló, vagyis **konvencionális** jelek. Az örökölt jelek a világ szinte minden táján azonos, vagy legalábbis hasonló jelentéssel bírnak. Egy mosoly láttán például Kínában és Brazíliában is leszűrhetjük az illetőről, hogy boldog, jó kedve van, míg egy síró gyermek Indiában és Észak-Amerikában is azt a látszatot kelti, hogy szomorú, fájdalma van, vagy egyéb problémával küszködik. Ilyen örökölt jelzésekkel tudjuk kifejezni a hét alapérzelmet: az örömet, a meglepődést, a félelmet, a szomorúságot, a haragot, az undort és az érdeklődést is.

Az ösztönösen megtanult jelzések kultúrafüggők, egy-egy kisebb-nagyobb nyelvi közösségre jellemzők. Ilyen lehet a fejbiccentés, vagy a középső- és mutatóujjal jelölt V-jelzés is.

A konvencionális jelek ismert eredetűek, tudatosan tanuljuk, és meghatározott céllal használjuk őket. Ilyen jelek például a jelbeszéd jelzései is, amiket a későbbiekben részletesebben is vizsgálni fogok (Fercsik–Raátz 1993: 30).

1.2.2. A funkció szempontjából történő csoportosítás

Funkciójuk szempontjából Buda Béla és László János három különböző csoportba sorolta be ezeket a jeleket. Az első csoportot alkotják azok a jelek, melyek a **közlő személyekről**, vagy azok **interakciós helyzetéről** árulnak el valamilyen információt. Ez lehet az érzelmi állapot tükrözése (öröm, bánat), egyéni tulajdonságok kifejezése (önbizalom), a kommunikációban résztvevők egymáshoz való viszonyának megnyilvánulása (szeretet) vagy éppen a társadalmi helyzet bemutatása (testtartás, egyenruha). Ezek a jelek a beszéddel párhuzamosan mutatkoznak, illetve mutatkozhatnak meg, hiszen attól függetlenül, önmagukban is értelmezhetők.

A második csoportba tartoznak a **szociális interakció** folyamatainak szinkronizálásáért felelős jelek, melyek a kommunikáció technikai lebonyolításáért felelősek. A kommunikáció létrejöttét, lefolyását és lezárását ezekkel a nem verbális jelekkel tudjuk probléma nélkül megoldani. Itt lehet szó például a szemkontaktus felvételéről, a szakaszolásban szerepet játszó szünetekről, egy-egy helyeslő fejbiccentésről, egy elkészülő kézfogásról stb.

A harmadik csoport a beszédet közvetlenül befolyásoló jelzések, a **prozódiai**, más néven **szupreszegmentális** tényezők csoportja. Ide tartozik például a hangsúly, a hanglejtés, a hangerő, a hangszín, a tempó, a szünet. Ezek a jelzések az első csoporttal ellentétben kizárólag a szóbeli közlésekkel együtt értelmezhetők és vizsgálhatók (Fercsik–Raátz 1993: 29–30).

1.2.3. A nem verbális jelek kategorizálása

Gerard Nierenberg (1995: 13) írja a következőt: „Egy gesztus olyan, mint egy szó a nyelvben. Ahhoz, hogy megértsék, amit mondunk, szavainknak szerkezetet kell adnunk: »mondatokba« kell őket rendeznünk, hogy egy teljes gondolatot fejezzenek ki.”

A különböző nem verbális jelek egymástól elkülönülten nagyon ritkán, szinte minimális esetben fordulnak elő, értelmezésük is leginkább együtt lehetséges, azonban tudományos vizsgálatok, kutatások céljából különböző csoportokba, kategóriákba sorolhatjuk őket, és ezeket az egyes kategóriákat külön-külön vizsgálhatjuk, tanulmányozhatjuk. Birkenbihl (2007: 44) könyvében a következő kategóriák különülnek el:

- testtartás,
- mimika,
- gesztusok,
- távolság,
- hanglejtés vagy tónus.

Raátz Judit (Fercsik–Raátz 1993: 30) ezek mellett elkülönítette még a tekintetet, az emblémákat és a kronémikát mint interakciós időviszonyt is.

1.3. A mimika

A mimika Raátz Judit szerint: „az érzelmi viszonyok tükröződése az arcon, az arc izmainak mozgása által.” (Fercsik–Raátz 1993: 37). Birkenbihl (2007: 44) külön kiemelve megemlíti a **pszichoszomatikus jelenségeket** is, mint például az elpirulást mint mimikát. A kommunikációban a mimika legtöbbször nem tudatosan jelenik meg, hanem a verbális jelentéstartam kísérőjeként, azzal egybeolvadva, esetlegesen önmagában, verbális kommunikáció nélkül, azt helyettesítve, mintegy ösztönös reakcióként egy bizonyos szituációban.

Nierenberg és Calero *Testbeszéd Kalauz, avagy Mit üzennek a gesztusok?* című könyvükben (1995: 24–32) az arckifejezések címszó alatt tárgyalják a mimika fogalmát, illetve tulajdonságait. Leírják, hogy egy brit kutatócsoport vizsgálata 136 különböző arckifejezést, fejmozdulatot és testmozdulatot térképezett fel, mutatott ki az emberi kommunikációban. Ebből a 136 jelből 80 volt az arckifejezések száma.

Mimikával mind érzelmi, mind pedig értelmi síkon kommunikálhatunk. A hét alapérzelem mellett szinte bármilyen érzelm kifejezhető az emberi arc, illetve az arcvonások segítségével. Értelmi síkon kifejezhetjük például, hogy értjük a kommunikációs partnerünk mondanóját, jelezhetjük, ha nem értjük, de helyeslésünk és ellenvetésünk is megmutatkozhat. Értelmi kifejezésnek számíthat az úgynevezett **„póker-arc”** is, aminek lényege az érzelmek teljes szintű elrejtése a kommunikációs partnerek előtt. Ez természetesen szándékosan előidézett „arcvonás”. Szerencsejátékosoknál, rendőrnnyomozóknál és az igazságszolgáltatás egyéb területein játszik például fontos szerepet.

Az érzelmkifejezés lehet kongruens vagy inkongruens. Kongruens kommunikációról beszélünk, ha a nem verbális elemek megerősítik a verbális közleményt, míg az inkongruens kommunikáció során a verbális és nem verbális információk nem illenek össze, ellentéteznek, kizárják egymást. Ez a kommunikációs folyamat zavarát okozhatja, hiszen a hallgató két különböző állásponttal találkozhat egyszerre, ráadásul ezek az álláspontok olyan erősen üthetik egymást, hogy az illető kommunikációs partner választás elé kerül: „a szemének vagy a fülének hisz-e jobban.”

Az arckifejezések vizsgálata során az arcot három részre szokás bontani, és azokat a részeket, területeket külön-külön is vizsgálni. Ez a három rész pedig: a homlok a szemöldökkel együtt, az arc középső része (a szem, az orr, a két orca és sok kutató szerint a felső ajak tartozik ide), illetve a száj és az áll területe (szerencsésebb ide venni a felső ajkat is, hiszen kifejezését tekintve az ajkakat együttesen érdemes vizsgálni).

A homlok területén a ráncok és a két szemöldök szolgálat kommunikatív információkat. Az arc középső területe egyrészt arról ad felvilágosítást, hogy miként fogjuk fel a külvilágot, másrészt a belső énünkről is információt szolgálat. A száj és az áll környéke fontos szerepet játszik a kapcsolat létesítésében, az érzelmi és ösztönös életről nyújtott felvilágosításban és a titkolózásban, hazudozásban is (Birkenbihl 2007: 90–91). A továbbiakban bővebben e terület mimikájának a vizsgálatával fogok foglalkozni.

2. Az arc alsó harmada mint kommunikációs terület

Mint ahogyan már említettem, a mimika leginkább csoportosan, úgynevezett csokrokban értelmezhető, most mégis megkísérlem az arc alsó harmadának elkülönített vizsgálatát. Ebbe a harmadba – Birkenbihl felosztása alapján – az ajkak és az áll tartozik. A kommunikációban ezen a területen a száj formája, nyitottsága, az ajkak színe, alakja, vastagsága, a fogak, esetlegesen a nyelv, illetve a száj körül és az állon megjelenő ráncok vesznek részt. Ehhez jöhetnek még egyéb, ideiglenesen odahelyezett tárgyak, amelyek segítik, előidézik, esetleg módosítják a kommunikációt. Például: szájhoz kapott kéz, ujjak, szemüvegszár, cigaretta, szívószal, rágógumi stb. (Birkenbihl 2007: 106).

Egy-egy jelzés, kifejezés több jelentéssel is bírhat természetesen, attól függően, hogy párhuzamosan az arc másik két harmadában milyen nonverbális kommunikációs jelek valósulnak meg. Ezeket a jelzéseket próbálom meg a továbbiakban értelmezni, méghozzá a magyar hangzó nyelv és a magyar jelnyelv nem verbális kommunikációjának tükrében.

Mindezek előtt azonban szükségesnek látom néhány alapvető kérdés megválaszolását a száj mimikájával kapcsolatban. Először is leszögezendő, hogy az arc egyéb szerveihez hasonlóan a száj is bármilyen érzelm kifejezésére alkalmas. Ez látszik abból is, hogy a magyar szólás és közmondáskorpusz telis-tele van a szájjal kapcsolatos kifejezésekkel, amik általában valamilyen érzelmi, értelmi hangulatot hivatottak leírni. Erre példa: *Eltátotta a száját* - *Leesett az álla* - *Félre áll a szája* - *Fülig ér a szája* - *Stb.*

Másodszor pedig az értelmi megnyilvánulásról szólnék néhány szót. Fontos a száj értelmi jelentésmódosító szerepe, nemcsak a verbális, hanem a nem verbális kommunikáció folyamán is. Gondolhatunk itt az inkongruencia olyasforma szándékos megnyilvánulására, amikor az illető szándékosan jelzi szájgesztusaival, hogy a mondottakat másképpen kell értelmezni. Példaként vegyük, hogy egy rég nem látott ismerőssel találkozunk, aki a következő mondattal fogad minket: *Úgy hiányoztál!* A tartalmi jelentéssel ellentétben

azonban a hangsúly és a száj nem verbális kommunikációja jelzi felénk: *Nem, nem hiányoztál egy cseppet sem!* A száj ilyenkor a féloldalas vagy felemás mosoly állapotát veszi fel, amely leginkább egy gúnyos vigorra hasonlít, értelmi többlete arra enged következtetni, hogy a mondottaknak éppen az ellenkezőjét kell értenünk a kifejezés alatt. Az irónia, a gúny, a cinizmus kedvelt kifejezőeszköze ez, egy erőteljes fegyver, amellyel egyetlen rossz szó nélkül lehet embereket bántani.

3. A magyar jelnyelv és a nem verbális kommunikáció

„A magyar jelnyelv a magyarországi siket közösség természetes nyelve”: írja Lancz Edina *A magyar jelnyelv szótárában* (2004: V). Ez a természetes nyelv egy mintegy hatvanezer fős csoport kommunikációs jelrendszere. Fontos megjegyezni, hogy a siket közösségbe a siket személyek mellett nagyothallók, és a jelnyelvet ismerő és rendszeresen használó hallók (siket szülők halló gyermekei, siket gyermekek halló szülei, siket gyermekekkel foglalkozó tanárok, jelnyelvi tolmácsok stb.) is beletartoznak. Itt azonban nem szabad elsiklanunk azon tény felett, hogy a **magyar jelnyelv** és a **jelelt magyar nyelv** nem egyezik meg. Jelelt magyarnak nevezzük azt a speciálisan kialakított, jelelt nyelvváltozatot, amelyet általában halló személyek használnak. Elkülönül a jelnyelvtől, annak grammatikájától, idiómáitól; csupán a szóképzését felhasználva, a beszélt magyar nyelv hatására, annak grammatikájának megfelelően, kódot váltva, a beszélt nyelvet jelekkel kísérve lefordítja azt (Lancz 2004: V).

A jelnyelv a beszélt nyelvekkel ellentétben nem az **akusztikus-auditív** csatornán keresztül nyilvánul meg, hanem modalitása alapján **vizuális-gesztikuláris** nyelv. A jelnyelvek eszköztárukat tekintve szinte teljes mértékben megegyeznek a hangzó nyelvekkel. Ugyanúgy értelmezhetők a Jakobson-modell segítségével, és ugyanúgy kettős tagolás jellemző a jelnyelvekre is, mint bármelyik hangzó nyelvre. A kettős tagolás azt jelenti, hogy a közlemény kisebb, kezdetben még értelmes, majd végül önálló jelentéssel nem rendelkező egységekre bontható (*szöveg-mondat-lexéma-morféma-fonéma*). A hangzó nyelvekben ez az önálló jelentéssel nem bíró egység a **fonéma**, mely csupán jel-megkülönböztető szereppel bír. William C. Stokoe kimutatta, hogy a jelnyelv is ilyen kisebb egységekből épül fel, és a hangzó nyelvi fonéma elnevezésnek megfelelően **kerémáknak** nevezte el ezeket az egységeket. Napjainkban azonban a **jelnyelvi fonéma** elnevezést használjuk a keréma helyett, hogy így is mind inkább közelítsük a jelnyelvet a beszélt, hangzó nyelvekhez (Mongyi–Szabó 2005: 17–52).

A magyar jelnyelvnek jelenleg öt különböző fonémáját ismerjük, vagyis öt különböző tényezőtől függ egy jelnek (szónak, kifejezésnek) a jelentése. Ezek a fonémák a következők:

- kézforma (az ujj-ABC betűinek és a számoknak megfelelően: a, b, c, d, f, g, h, i, l, s, v, y, a számok közül 3, 4, 5 illetve az úgynevezett delta – és ezek módosított változatai),
- kivitelezés helye (a testhez viszonyítva, pl. test előtt, fej előtt, áll alatt, test mellett stb.),
- mozgásforma (különböző testrészek mozgása, pl. csukló, tenyér, kar; lehet hajlítás, csavarás, tekerés, ívelt mozgás stb.),
- orientáció (azt jelzi, merre mutat a tenyér és az ujjak),
- mimika (az arc jelzései, leginkább a szem és a száj rendelkezik jel-megkülönböztető szereppel, de fontos a szemöldök és az orr mimikája is) (Lancz 2004: XIII–XIV).

Mivel a jelnyelv önmagában is egy nem verbális kommunikációs forma, nehezebb elhatárolni a digitális és analóg sávnak megfelelő kommunikációs jeleket, mint a hangzó nyelvekben. *A magyar jelnyelv szótára* megkülönböztet úgynevezett **nem manuális elemeket**, amelyeknek már az elnevezése is utal rá, hogy a hangzó nyelvi nem verbális kommunikáció jelnyelvi megfelelőjéről van szó. A tartalmi síkot megtestesítő digitális sávba tartoznak azok az értelemmel bíró jelek, amelyek a lexéma szerepét töltik be a jelnyelvben. Az analóg sávba soroljuk a jelnyelv nem manuális elemeit, vagy manuális, ámde nem értelmet kifejező elemeit (például kézremegés) (Lancz 2004: XIV). A nem manuális elemeket a továbbiakban – a jelnyelv nyelv mivoltát hangsúlyozandó – a **jelnyelv nem verbális elemeiként** fogom kezelni, hasonlóan a keréma és a jelnyelvi fonéma kapcsolatához.

3.1. Mimika a magyar jelnyelvben

A magyar jelnyelv analóg sávjának, vagyis „nem verbális” kommunikációjának legfontosabb tényezője a mimika. Mondhatni nem létezik a jelnyelv mimika nélkül. Korábban már említettem, hogy a mimika is jel-megkülönböztető szereppel bír a jelnyelvi kommunikációban, vagyis két, kivitelezését tekintve teljesen egyforma jelnek teljesen

különböző jelentése lehet attól függően, hogy milyen mimika kíséri. Mimikával érzékeltetjük a jelnyelvben a fokozatokat és az intenzitást is

Legjellemzőbben mégis – a hangzó nyelvhez hasonlóan – a mimikának az érzelmerkifejezésben van szerepe. Meg kell különböztetnünk a **pozitív** és a **negatív attitűdű** mimikát. A mimika attitűdjétől függ, miképpen viszonyul a kommunikációs partner a szituációhoz, az információhoz, a másik félhez, vagy egyéb külső-belső körülményekhez. Az attitűd mellett a mimika segítségével tudjuk megkülönböztetni egymástól a különböző funkciójú mondatokat, hiszen elkülöníthetünk felkiáltó, felszólító, óhajtó, kérő, normál-semleges és kétfajta kérdő mimikát, amiknek használatával egyértelművé tehetjük a mondandónkat (Mongyi–Szabó 2005: 70, 106).

A jelnyelv mimikájában legfontosabb szerepet a száj és a szem játszik, ugyanakkor meg kell említenünk a szemöldök, homlok, orrcimpák és az orcák feladatát is.

3.2. A száj mimikája a magyar jelnyelvben

A jelnyelv analóg síkjának egyik legjelentősebb kifejezőeszköze a száj. A száj mimikája elhagyhatatlan és mellőzhetetlen a jelnyelvből. Két különböző funkciót lát el, ezeknek megfelelően más-más módon fejez ki kommunikációs értéket.

A Mongyi Péter és Szabó Mária Helga által szerkesztett *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései* című könyv a szájhoz egyrésztől **artikulációs**, másrészt pedig **szájgesztikulációs** feladatot rendel. Az artikulációs kép mindenképpen értelmi funkciót tölt be: a manuális jelelés mellett a száj artikulációja segíti a kommunikáció megértését (Mongyi–Szabó 2005: 19).

Legnagyobb szerepe a tulajdonneveknél van, amikor is – ha nincs saját, külön névjele az adott névnek – az adott kezdőbetűvel jelöljük a kifejezendő személy-, márka- vagy földrajzi nevet. De mivel több név kezdődik azonos kezdőbetűvel, elengedhetetlen, hogy a jelelést csendes artikuláció egészítse ki.

Például vegyük a *Mária* nevet: ha nem ismerjük a névjelét, egyértelműen a **fonomimikai** „m” betűvel fogjuk jelölni (kéz **daktil** „a” kéztartású, tenyér befelé néz, a jelelés helye a jobb orca, ahová egy határozott mozdulattal helyezzük a kezét, a kivitelezés helye nem változik meg a jelben). A problémát azonban az veti fel, hogy a jelelt fonomimikai „m” kezdőbetű jelenthetné akár a *Magdolna*, *Mónika* vagy *Mariann* női neveket is. Ezért

szükséges a jelelést kiegészítő artikuláció, mely során a jeleléssel egy időben, míg a jelet kitartjuk, lassan, nyílt artikulációval, csendesen kiejtjük az adott nevet.

A szájgesztikulációs folyamat kifejezhet értelmi és érzelmi információt is. Értelmileg módosítja a mimika a jelet, ha például intenzitásról van szó. Vegyük példaként a következő mondatot:

Esik az eső.

A hangzó magyar nyelvben nem igazán jelezzük ezzel az eső intenzitását, a mimika sem módosítja azt (inkább az ige kiválasztása mutat rá az eső intenzitására: csepeg, esik, zuhog, szakad stb.), ezzel szemben a jelnyelv leginkább mimikájában mutatja meg, mennyire intenzív az a bizonyos esőzés. Vizsgáljuk most meg a száj jelzését a különböző árnyalatok esetében! A manuális jelelés megegyezik minden esetben.

Első eset: az eső éppen csak csepereg. A száj normál, semleges állapotban van, az áll nem ráncolódik, a száj nem görbül egyik irányba sem.

Második eset: az eső átlagos intenzitással esik. A száj szélei kissé lefelé húzódnak, de még mindig nem ráncolódik az áll.

Harmadik eset: az eső erőteljesen esik. A száj egyértelműen lekonyul, az izmok minimálisan megfeszülnek, a száj fölött és az állon ráncok jelennek meg.

Negyedik eset: az eső már zuhog. A száj résnyire nyitva, negatív attitűdű, lefelé irányul, az áll erőteljesen ráncolódik, az izmok megfeszülnek.

Ötödik eset: az eső szinte szakad az égből. A száj kerekre nyitva, az izmok erőteljesen megfeszülnek.

Hatodik eset: szinte már árvíz van, annyira sok eső esett le rövid időn belül. A száj görcsösen kitátva, az áll lefeszítve, az izmok csaknem pattanásig feszülnek. (Mongyi–Szabó 2005: 69).

Természetesen mivel a gesztusokat, különösen a mimikát csoportokban vizsgáljuk, jellemezhettem volna a szem, szemöldök, homlok, orcák stb. mimikáját is, azonban dolgozatomban kifejezetten a szájra koncentrálok a vizsgálatom, így annak intenzitásbeli eltéréseit szerettem volna érzékeltetni.

Az érzelmi módosításnak akkor van szerepe, ha a jelelt kifejezéshez fűződő viszonyunkat szeretnénk kifejezni. Példaként vizsgáljuk meg a következő esetet: a kommunikáló személy találkozott egy nagy termetű kutyával, partnerének ezt szeretné elmesélni. Amikor a kutya termetét mutatja be, egyértelműen a *magas, nagy* jelet („B+” kéztartás, tenyér lefelé mutat, ujjak előre néznek, kiinduló helyzet a test jobb oldalán, kb. derék magasságban) fogja alkalmazni, azonban a száj (és természetesen az egész arc) mimikája attól függően fog pozitív vagy negatív attitűdöt mutatni, hogy az illető személy miként viszonyul a kutyákhoz, főként a nagy méretű kutyákhoz. Ha tetszett neki az eb, a szája önkéntelenül mosolyra fog görbülni, a bőre kiegyenesedik, a ráncok eltűnnek az állról és környékéről, csupán a „mosolyráncok” jelennek meg a száj szegletében, esetleg a nyelvét is kinyújtja egy pillanatra. Ezzel szemben, ha a kommunikáló személy fél a kutyáktól, nem szereti az állatokat, megijedt tőle, vagy egyéb rossz élménye kötődik hozzá, nyilvánvalóan negatív attitűdöt fog kifejezni. A szája lefelé fog görbülni, esetleg elkerekedik vagy fintorgó, hullámos alakot vesz fel. A száját, állát ráncolni fogja és mindenképpen kimutatja a fogait is. Láthatjuk tehát, hogy ugyan jelentésbeli különbség nincs a két kifejezés között, hiszen mindkettővel azt a mondatot kísérvük, hogy *a kutya nagy volt*, mégis érezhetjük az érzelmi eltérést, miként viszonyul a beszélő a beszéde tárgyához. (Szándékosan használom a beszéd és beszélő kifejezéseket, hiszen egyrészt a tudósok küzdenek a nyelvek egyenjogúságáért és ennek első lépése, hogy ne tegyünk különbséget a szóhasználatban – mint például a fonémák esetében. Másrészt maguk a jelnyelvet használók is jelezték, hogy jobban szeretik, ha a jelnyelvre is azokat a kifejezéseket használjuk, mint a hangzó nyelvekre – a jelnyelvvvel is elmondjuk, amit szeretnénk, beszélgetünk, csevegünk, csak más csatornán.)

Egy másik csoportosításnak megfelelően megkülönböztethetjük azt a mimikát, ami a jelelés mellett jelenik meg, és azt, ami a beszédet, a jeleket mintegy helyettesítve, önmagában áll. A jelek mellett kell értelmeznünk a már említett és részletesebben is tárgyalt **artikulációs képet** (ami természetesen nemcsak a nevekben jelenhet meg, hiszen egyéb tárgyak nevét is artikulálhatjuk), a szintén kifejtett értelmi és érzelmi gesztuskifejezéseket és az **idiómák** (jellemzően sikeres kifejezések) **mimikáját**. Beszédet, jelelést helyettesítenek a **hangulat-kifejezések** és helyeslő vagy tagadó fejmozgásokhoz társult mimikák is (Mongyi–Szabó 2005: 70).

4. A száj nem verbális jeleinek szerepe a hangzó magyar nyelvben

A száj az emberi érintkezés és kommunikáció legalapvetőbb szerve. Birkenbihl arra vezeti vissza a szájnak ezt a fajta dominanciáját, hogy az ősgaratból fejlődött ki (ez a szerv már a legegyszerűbb élő szervezeteknek is van, ezzel tartják a kapcsolatot a külvilággal, táplálkoznak és ezen keresztül ürítenek is). Erre vezethető vissza továbbá a kisgyermek az azon megismerési kísérlete, hogy minden új dolgot a szájukba helyeznek, ezáltal térképezik fel, vizsgálják meg azt (Birkenbil 2007: 91).

A kommunikáció során nyilvánvalóan ennek a testrésznek, szervnek tulajdonítjuk a legfontosabb szerepet, legyen szó verbális vagy nem verbális kommunikációról. A verbális információátadásban betöltött szerepe egyértelmű és ilyen tekintetben nem is kíván meg különösebb magyarázatot – főként, hogy jelen esetben a nem verbális kommunikáció jeleit vizsgálom. A száj azonban szavak nélkül is meglehetősen beszédes. Ez az a szervünk, amellyel a legösztönösebben kommunikálunk, érzelmeinket leghamarabb kifejezzük, noha sokszor észre sem vesszük azt. Például ha valaki nagyon erősen koncentrálni akar, akaratlanul is kinyitja a száját kisebb-nagyobb mértékben. Ezért lehet az, hogy a legtöbb nő képtelen csukott szájjal sminkelni a szemét. Ha figyelmeztetjük erre, akármilyen erőteljesen fog koncentrálni, hogy ne nyissa ki résnyire se a száját, annál inkább nem fog neki sikerülni. Ezzel szemben, ha megerőltetjük magunkat, a legtöbbször erősen becsukjuk a szánkat, gyakran befelé szívjuk ajkainkat is (Nierenberg–Calero 1995: 30). A későbbiekben még vissza fogok térni a nyitott és az összeszorított száj tárgyalására is, amikor a különböző helyzeteit, pozícióit vizsgálom a szájnak.

A száj mimikáján belül is a **szájszögletnek** tulajdoníthatjuk a legnagyobb szerepet. Érdekes, hogy nem lehet a szájszögleteinket úgy elmozdítani, hogy az arc egyéb izmai ne mozduljanak vele együtt. Irányát tekintve a szájszöglet három különböző pozíciót vehet fel: felfelé emelkedik, se nem emelkedik, se nem süllyed, vagy lefelé süllyed. Természetesen az irányokon belül számos intenzitásbeli, mértékbeli eltérést figyelhetünk meg, a kommunikáció értékétől függően (Birkenbihl 2007: 107–108).

A továbbiakban a szájnak és környékének különböző kifejezéseit, jelzéseit fogom megvizsgálni a felvett pozíció, esetleges mozgásforma és a jelentés, információátadás tükrében.

4.1. A mosoly

A száj legalapvetőbb, leghamarabb és legtöbbet alkalmazott ontogenetikus jelzése a mosoly. Már csecsemőkorban megismerkedünk vele és a kezdetektől tudjuk, hogy (általában) pozitív attitűdű jelentéstartammal bír. Mivel velünk született jel, a világ minden táján ismerik és alkalmazzák, kultúrákat, nyelvi konfliktusokat áthidaló tulajdonsággal is bír.

Brit kutatók (Branningham és Humphries vezetésével) kilenc különböző mosolytípust írtak le. Ezek közül a három leggyakoribb típus az **egyszerű mosoly**, a **felső mosoly** és a **széles mosoly**. Egyszerű mosolyról akkor beszélünk, ha az ajkak zárva vannak, a fogak nem látszanak. Ilyenkor az illető magában mosolyog. Ez a mosoly általában őszinte, boldogságot tükröz. A felső mosoly közvetlenebb kapcsolatra utal, a száj résnyire nyitott, a felső metszőfogak látszanak. A széles mosolyt gyakran hangos nevetés is követi. Az alsó és felső fogsorból is minél több fog látható. Ez a mosoly a legalkalmasabb a negatív jelzések közvetítésére, mint például gúny, ironia, hazugság, és ez a típus a műmosoly funkciójának betöltésére is alkalmas. A mesterkélt, színlelt mosoly ugyanakkor leggyakrabban a széles, egészen hátrahúzott ajkakkal, mélység nélkül megformált „grimasszal” érhető el. Az **ajakba harapó mosoly** leginkább szégyellőségről tesz tanúbizonyságot. Ez esetben az alsó ajak a fogak közé van szorítva, gyakran meglehetősen erőteljesen (Nierenberg–Calero 1995: 28–29).

A mosoly lehet őszinte vagy erőltetett, ösztönös vagy szándékos. Számos jelzője létezik: őszinte, kínos, boldog, felszabadult, gúnyos, hazug stb. Ennek megfelelően kifejezhet örömet, boldogságot, érdeklődést, izgalmat, gúnyt, ijedtséget, bánatot is. Beszélhetünk csendes vagy hangos mosolyról, a hangos mosoly eltúlzott fajtája a nevetés. A csendes mosoly is hallható: a vokális jelek mutatják meg, hiszen megváltozik, pozitívvá válik tőle a hangszín, a hangmagasság, gyakran a hangerőt is szabályozza. Ezért fontos, hogy a telefonos ügyfélszolgálatnál dolgozó, értékesítéssel foglalkozó alkalmazottak mosolyogjanak telefonálás közben: így pozitívabb benyomást keltenek a kommunikációs partnerükben.

A mosoly kísérheti a verbális kommunikációt, de önmagában is erőteljes közlésértékkel bír. Már évtizedekkel ezelőtt felfedezték, hogy a mosoly, a nevetés gyógyító

hatással bírhat. A kórházakban úgynevezett bohócdoktorok próbálják meg jobb kedvre és ezáltal gyógyulásra serkenteni a beteg gyermekeket.

4.2. A nyitott száj

Alapállapotban általában mindenkinek zárva van a szája, így a száj kinyitása a belső nyíltság felé tett lépésnek tekinthető. Lehet itt szó arról, hogy információ átadására készülünk: előtte veszünk egy nagy levegőt, kitátjuk a szánkat, vagy információ befogadása történik, hiszen az érdeklődés velejárója is lehet az ajkak kisebb mértékű kinyitása. Birkenbihl könyvében megtaláljuk a nyitott szájhoz rendelt leggyakoribb jelentéseket: meglepődés, érdeklődés, megijedés, közlési készség, javuló vagy romló szellemi állapot, és a fentebb már említett koncentráció (Birkenbihl 2007: 112).

4.3. Az összeszorított száj

Az ajkak összeszorítása általában valamilyen szintű frusztráltságra vagy titkolózásra utal. Míg az érdeklődő, információra éhes személyek kinyitják a szájukat, aki titkolózik, elhallgat valamit minél erőteljesebben összeszorítja az ajkait. Már a kisgyerekeknél is megfigyelhetjük, hogy ha hazudnak, vagy egy titkot nem akarnak kifecsegni, a kezüket a szájuk elé kapják. Ennek a meglehetősen látványos cselekvésnek a „továbbfejlesztett”, felnőtteknél is önkéntelenül megnyilvánuló változata az ajkak összeszorítása. Az ajkak összepréselésével a tudatalattink szinte útját állja a ki nem mondható szónak vagy, elejét veszi a hazugságnak. Ugyancsak összeszorítjuk, gyakran össze is harapjuk az ajkainkat, ha kikíváncozó nevetést fojtunk vissza, vagy egy ásitást leplezünk.

Az összeszorított ajkaknak több típusa létezik. A legkönnyedebb, amikor csupán szorosan egymásra fektetjük az ajkakokat. Ennek drasztikusabb fajtája, amikor olyan erőteljesen összepréseljük a szánkat, hogy el is fehéredik. A legszélsőségesebb esetben az ajkakat befelé szívjuk és a fogaink között behúzzuk a szájüregbe. Az összeszorított száj maga után vonja az áll ráncolódását is (Birkenbihl 2007: 109–110).

4.4. A csücsörítő ajkak

Az ajakcsücsörítés meglehetősen sokszínű jelentéstartamú nem verbális jelzés. Lényege: az ajkak kört alkotnak, és bizonyos mértékben kiemelkednek a megszokott síkjukból. A kiemelkedés mértéke, a képzett kör nagysága és feszessége, a nyelv és a fogak láthatósága mind befolyásolja a jelentést. Egy lazán képzett, saját síkjából épphogy kiemelkedő, finoman csücsörítő száj valószínűleg pozitív attitűdű lesz a legtöbb ember számára. A közlő éppen pusztit küld valakinek, vagy szeretetét fejezi ki az irányába. Ezzel szemben egy erőteljesen, szorosan csücsörítő száj minden bizonnyal agressziót, haragot, dühöt, bosszúvágyat testesít meg. Az arc további mimikájától függően a csücsörítő száj utalhat a kommunikáló fél meglepődöttségére, ledöbbenésére is. Egy csecsemő az ajkainak csücsörítésével jelzi, hogy éhes, szopni szeretne.

4.5. Eszközök segítségével közvetített kommunikációs értékek

Szorongatott helyzetben gyakran valamilyen tárgy szájba vételével, rágcsálásával próbáljuk meg visszanyerni a nyugalmat. Ilyen eszköz lehet például egy pipa, cigaretta, szemüvegszár, toll, szívószál, sőt, gyakran az ujjainkat használjuk erre a célra. Ugyanakkor egy pipaszár, vagy cigaretta szájba vétele, szájhoz emelése magabiztosságról is árulkodhat. Jelentheti azt, hogy az adott személy felsőbbrendűnek érzi magát. Egy szívószál, toll rágcsálása sugározhat erotikát is, attól függően, milyen egyéb jelzések kísérik. Az ujjak szájba vétele, a köröm rágása mindenképpen szorongást, frusztrációt, esetleg félelmet, idegességet jelent (Pease 1989: 151–156).

4.6. Egyéb jelzések

A szájnak a felsoroltakon túl számos más jelzése figyelhető meg. Leggyakrabban ezeken felül az ajkak oldalirányú húzogatóját alkalmazzuk: fintort, nem tetszést, valamilyen ellenérzést fejez ki. Megfigyelhető továbbá több különböző típusú vicsorgás, amikor is a fogak kimutatása negatív töltetet kap, a mosollyal, vigyorgással ellentétben a szájszegletek nem felfelé emelkednek, hanem oldalirányú mozgást, vagy lefelé süllyedést produkálnak. Meg kell említenünk továbbá a nyelv kiöltésének különböző fokozatait, amelyek szintén számos

jelentést hordozhatnak: csúfolódást, gúnyt, haragot, incselkedést, örömet stb. (Birkenbihl 2007: 113–114).

Mindezen felül fontos leszögezni, hogy személyenként eltérő, sajátos, egyedi szájjelzések fedezhetők fel, amelyek esetlegesen csak az adott személyre jellemzőek, a jelentését, kommunikációs értékét kizárólag annak a személynek az ismeretével tudjuk megfejteni.

5. Hasonlóságok és különbségek a jelnyelv és a hangzó magyar nyelv között – különös tekintettel a nem verbális kommunikációra

A hangzó magyar nyelv és a jelnyelv között (vizsgálati szemponttól függően más-más arányban) találunk hasonlóságokat és különbségeket is. A következő két pontban ezeket szeretném megvizsgálni, néhányat közülük kiemelve részletesebben is kifejteni, bemutatni.

5.1. Hasonlóságok

Mind a magyar jelnyelvről, mind a hangzó magyar nyelvről elmondhatjuk, hogy természetes nyelv. Bármilyen kifejezhető mindkét nyelven, állandó fejlődés alatt állnak, nyelvi központjuk a bal agyféltekében található. Hasonló a komplexitásuk is: fejlett szókincs, kifejlett grammatika és szociolingvisztikai, stilisztikai rétegek jellemzik. Itt külön kiemelendők a területi nyelvváltozatok, amik a hangzó nyelvhez hasonlóan a magyar jelnyelvben is egyértelműen elkülönülnek egymástól. **Kompozicionalitás** és **kettős artikuláció** figyelhető meg mindkét nyelv esetében. A két nyelv írásbelisége megegyezik, a jelnyelv mellett nem alakult ki egy saját írásrendszer (Mongyi–Szabó 2005: 34).

Fontos szerepet tölt be a kommunikáció során a gesztusnyelv, más néven testbeszéd. Alapvető kifejezőmódjuk a mimika segítségével történik, melynek akár jelentés-meghatározó szerepe is lehet. Az érzelmek kifejezése általában megegyezik a két nyelv használóinál: a pozitív-negatív attitűd és hangulatok kifejezése szinte nem vagy csak alig különbözik. Például egy mosolygó arcú nő láttán már akkor el tudjuk dönteni, hogy milyen a hangulata, mielőtt ténylegesen, tartalmi síkon kommunikálni kezdene, és kiderülne, mely nyelvet használja. Hasonló a helyzet egy síró kisgyermekkel, vagy egy ijedt férfival: anyanyelvének ismerete

nélkül meg tudjuk állapítani, hogy milyen érzelmet kíván a külvilággal megosztani. Kijelenthetjük tehát, hogy az alapérzelmek kifejezése a két nyelvtől függetlenül, nyelvi univerzáléként jelenik meg mindkét nyelv nem verbális jeleinek bázisában.

5.2. Különbségek

A két nyelv közötti legalapvetőbb különbség maga az eltérő csatorna, amin keresztül a kommunikáció megvalósul: a hangzó magyar nyelv (mint már említettem) akkusztikus-auditív csatornán, a magyar jelnyelv pedig gesztikuláris-vizuális csatornán nyilvánul meg. A hangzó magyar nyelv típusát tekintve agglutináló, ezzel szemben, ugyan a jelnyelvet nem lehet egyértelműen besorolni semelyik típusba, de leginkább az izoláló nyelvekhez hasonlít.

A nem verbális jeleit, vagyis a gesztusokat és a mimikát tekintve a jelnyelv erőteljesebb: mimika nélkül szinte értékelhetetlen, míg a hangzó nyelv nélküle is megnyilvánulhat, sőt az is kifejez valamit, ha szándékosan mellőzzük a mimikát. A jelnyelv mimikája legnagyobb részben kongruens jeleket tartalmaz, hiszen így kap egyértelmű jelentést az adott kifejezés. A beszélt nyelvben viszont legalább olyan gyakori az inkongruens jelek száma és használata, mint a kongruenseké (pl. gúny, irónia kifejezésére).

6. Egy vizsgálat

6.1. A vizsgálat tárgya

Végeztem egy kísérletet, mely során azt vizsgáltam, miként viszonyulnak az emberek egy száj mimikájához, ha az le van választva az arcról, és miként változik, vagy marad meg a véleményük, ha látják az egész arc mimikáját, a többi komponenst. A kérdőívet 40 személy töltötte ki, hallók és siketek vegyesen (20-20 személy), a hallók közül többen ismerik és használják a magyar jelnyelvet is, így ők kettős mércével látják a feladatot.

A vizsgálat során felmerülő legjellemzőbb kérdések: milyen arányban ismerik fel az emberek az általuk vélt (később, az egész arcot mutató képen megjelölt) érzelmkifejezést a képről levágott száj mimikáján? Milyen mértékben változik meg a véleményük? Kik változtatnak nagyobb arányban, miután látták a teljes arc mimikáját? A hallók vagy a siketek? Esetleg nincs lényegi különbség, nagyjából megegyezik az arány?

6.2. Alapfeltevés

Korábbi tanulmányaim hatására felállítottam magamban egy alapfeltevést, aminek igazolásának vagy cáfolásának céljából végeztem el a kísérletet. Az alapfeltevés pedig a következő: a jelnyelvet használó személyek nagyobb arányban ismerik fel a képeken az érzelmeket már abban az esetben is, amikor csupán a száj környékét látják. A későbbiekben, a teljes arcon is ugyanezt az érzelmet véljük majd felfedezni. Ezzel szemben a halló, hangzó magyar nyelvet használó személyek nagyobb arányban változtatnak majd a véleményükön, ha látják a teljes arckifejezést, esetlegesen már az elején megpróbálnak minél több lehetséges választ megadni, hogy nagyobb eséllyel találhassák el a helyesnek vélt arckifejezést.

6.3. A kérdések

A kérdőív, vagy feladatlap 10 feladatot tartalmaz. Ez a 10 feladat 5 képhez kapcsolódik, az egymást követő feladatok úgynevezett kép-párok, melyeknek az első tagja a leválasztott száját és környékét mutatja, a második tag pedig a teljes arcot, esetleg felsőtestet is. A képek egymás után jelennek meg, külön oldalon, mégpedig úgy, hogy válaszadás után ne legyen lehetőség visszatérni korábbi kérdésekhez és kijavítani, megváltoztatni az arra adott válaszokat. Minden kép alatt megjelennek bizonyos válaszadási lehetőségek, de utolsó pontként az „egyéb” válaszadási pont alatt más megoldás is lehetséges. A választási lehetőség minden feladat alatt azonos: az alapérzelmeket (kiegészítve néhány más érzellemmel) lehet kiválasztani. Egy kérdésnél több válaszlehetőség is megjelölhető.

A kérdőív továbbá felméri a kitöltő életkorát, nemét, iskolai végzettségét, lakóhelyét és természetesen anyanyelvét, esetlegesen beszélt egyéb nyelveit is. Ezek az adatok a válaszok feldolgozása során nyújtanak segítséget, illetve az anyanyelv kérdése alapvető fontosságú adat a vizsgálat során, hiszen ennek megfelelően vizsgálom az adatokat, megadott válaszokat.

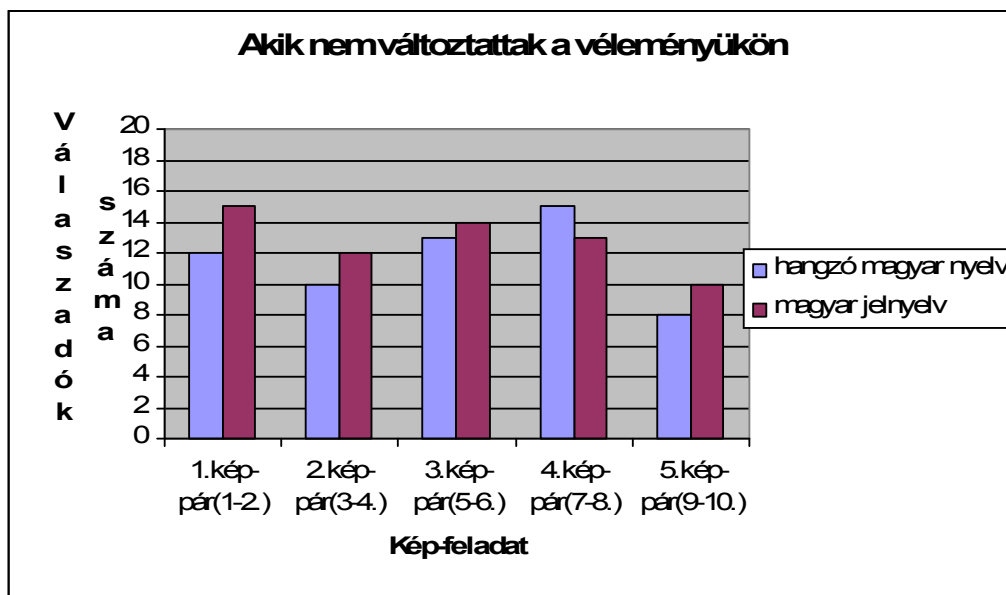
Fontos, hogy a kérdőív összeállítása előtt és feldolgozása után sem szegeztem le „helyes megoldást” az adott kérdésekhez, képekhez. A feladat feldolgozása teljes mértékben objektívan történik, nem az számít, hogy személy szerint én mit tartok a kép alapján valós érzelmerkifejezésnek, csupán az, hogy az adott személyek miként reagálnak a képekre. Vagyis: változik-e a véleményük a látott érzelmerkifejezésről, ha megtekinthetik a teljes

mimikát, és az ahhoz tartozó esetleges gesztusokat is, illetve, hogy a különböző anyanyelvű személyek jelérzékelése mennyiben korlátozódik, ha nem láthatják az összképet, csupán egyes elemeket.

6.4. Válaszok – eredmények

A kísérletben negyven személy vett részt, húsz siket vagy nagyothalló (jelnyelvet anyanyelvként használó) és húsz halló, magyar anyanyelvű férfi és nő. A hallók közül öt személy ismeri valamennyire a magyar jelnyelvet, közülük ketten rendszeresen (napi szinten) használják is. A nemek aránya is közel azonos: a negyven kitöltőből huszonkettő nő és tizenhármas férfi volt. Iskolai végzettségük vegyes, életkoruk változó: a legfiatalabb alany tizenkilenc, a legidősebb ötvennégy éves.

A válaszokat és eredményeket az alábbi diagramnak megfelelően fogom tárgyalni: az összetartozó képeket kép-párokba rendezve, a jelnyelvet és hangzó nyelvet beszélők eredményeit egymás mellé állítva, összehasonlítás-szerűen.

2. ábra Azon válaszolók nyelvhasználat és szám szerinti felosztása, akik a kép-párok vizsgálata során ugyanazt a kifejezést vélték felfedezni az egész és a csonka képen is

Mint a diagramon is látszik, a hangzó nyelvet és a jelnyelvet használó válaszadók között nem alakult ki annyira drasztikus különbség, mint amire én a vizsgálat előtt számítottam. Közel azonos eredmények születtek, noha egy kép-pár kivételével, még ha minimális különbséggel is, de a jelnyelvet használók voltak biztosabbak a válaszadásukban:

ők változtattak a legkevesebbet a véleményükön, miután látták a teljes arc kifejezést is. Érdekes, hogy a halló válaszadók körülbelül kétszer, két és félszer több választ jelöltek meg, mint a siket és nagyothalló alanyok.

Az eredményeket tekintve az egyes képekre összességében hasonló választ adtak a siketek és a hallók is. Az első képen a legtöbben az *öröm* jeleit vélték felfedezni mindkét csoportból, a kép-pár mindkét tagjának vizsgálatakor.

A második kép-pár már hozott némi változtatást, hiszen a hallók a „csonkakép” láttán azonos arányban jelölték meg válaszként az *érdeklődést* és a *meglepődést*, míg a teljes kép hatására a válaszuk már csupán az *érdeklődésre* redukálódott. A jelnyelvet használók közül a legtöbben mindkét esetben az *érdeklődést* jelölték meg legnagyobb számba, bár közülük is többen voksoltak más lehetőségekre is.

A harmadik kép érzelm kifejezésének egyértelműen a *meglepődést* jelölték be mind a hallók, mind pedig a siket, nagyothalló válaszadók. Ez volt az egyetlen feladat, ahol 100%-os aránnyal jelölték meg az egyik választ a kitöltők. A fenti diagram azért nem ezt tükrözi, mert több válaszlehetőséget lehetett megjelölni, így akik mondjuk az első, levágott kép alapján bejelölték 2-3 érzelmet válaszként, de a teljes kép láttán már csak egyet (a *meglepődést*) jelölték be, természetesen ezzel már változtattak a véleményükön, az előzőhöz képest.

A negyedik esetben volt a legmegosztottabb a hangzó nyelvet használó válaszadók tábora, csupán néhány százalékkal került az első helyre az *undor*, de közel ennyi szavazatot kapott a *harag*, sőt a teljes kép láttán a *bánat* is. A jelnyelvet használók nagyobb arányban jelölték meg az *undort* válaszként, náluk második helyen a *bánat* következett.

Az ötödik kép-pár adta a legmeglepőbb változtatást a csonka és a teljes képre adott válaszok alapján. A hangzó nyelvet használók a levágott száj mimikája alapján legnagyobb arányban a *haragot* jelölték be, majd az egész arc láttán a *harag* mellett azonos arányban megjelent az *öröm* is. A jelnyelvet használók fele már adta ugyanazt válaszként a két különböző helyzetben (*öröm*), közülük sokan jelölték az első esetben a *gúnyt* és az *egyéb* kategóriát (itt az egyéb: *izgalom*, *nem tudom*, *boldogság*, illetve nem adtak meg választ).

Összességében a vizsgálat során nem tudtam az alapfeltevésemet sem igazolni, sem megcáfolni. Nem keletkeztek olyan nagy arányú eltérések, hogy abból messzemenő következtetéseket vonhassak le. Ugyan minimálisan, de a jelnyelvet használók valóban egységesebben teljesítettek, nagyjából azonosan látták az érzelmeket a képek vizsgálata során. Ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy kijelenthessem: a jelnyelvet ismerők már a száj jelzései alapján egyértelműen el tudják dönteni, milyen érzelmet szeretne kifejezni az arc, illetve a test. Valószínűleg arra vezethető ez vissza, hogy a gesztusokat csokorban lehet csak

értelmezni (minimum három jelzés szükséges), és ez nincs másképp a jelnyelvi kommunikáció során sem.

Úgy gondolom, hogy egy komplexebb vizsgálat során, nagyobb számú kitöltővel, több feladattal, esetleg a kérdőívezéstől elvonatkoztatva, interaktív vizsgálatok során megfelelőbb, egyértelműbb válaszokat lehetne kapni. Szituációs, játékos, ám mégis életszerű feladatokkal, kamerával rögzített, visszanézhető kísérletekkel megfelelő következtetéseket vonhatnánk le, és bizonyára könnyebb lenne így az alapfeltevés bizonyítása vagy cáfolása is.

Befejezés

A dolgozatomban az emberi nem verbális kommunikáció megnyilvánulását vizsgáltam két természetes nyelv között. A magyar jelnyelv és a magyar hangzó nyelv nem verbális kommunikációját, mimikáját, és azon belül is a száj mimikáját vettem össze. Végeztem egy kísérletet, azt kutatva, hogy melyik nyelv használói ismerik fel könnyebben a nem verbális jelzéseket egy megadott kép, illetve a képről levágott száj alapján.

Dolgozatom céljaként azt tűztem ki, hogy a két különböző nyelv vizsgálata során be tudjam mutatni, hogy milyen összefüggések, hasonlóságok vagy különbségek vannak a két nyelv között. Ugyanakkor szemléltetném a testbeszéd fontosságát, a mimika közlés-meghatározó szerepét is, a két nyelvre külön-külön lebontva. Ismételten meg szeretném jegyezni, hogy noha a száj mimikáját külön kiemelve tárgyaltam, az emberi nem verbális kommunikáció egyes elemei önmagukban nem értékelhetők, hiszen mint be is mutattam, egyes jelek több különböző jelentéssel is bírhatnak. Éppen ezért fontos, hogy a jeleket csoportosan, úgynevezett jelcsokorban vizsgálva értelmezzük! Ehhez pedig az szükséges, hogy legalább három különböző jelzés egymással kongruens legyen.

Irodalomjegyzék

- Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor 2005. *Közmondások. Az ékesszólás kiskönyvtára*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Birkenbihl, Vera F. 2007. *Testbeszéd*. Trivium Kiadó, Budapest.
- Fercsik Erzsébet–Raátz Judit 1993. *Kommunikáció szóban és írásban*. Korona Nova Kiadó, Székesfehérvár.
- Lancz Edina 2004. *A magyar jelnyelv szótára*. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége, Budapest.
- Mongyi Péter–Szabó Mária Helga 2005. *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.
- Montágh Imre 2001. *Mondjam vagy mutassam? Szó-hang-gesztus*. Holnap Kiadó, Budapest.
- Nierenberg, Gerard–Calero, Henry H. 1995. *Testbeszéd Kalauz, avagy Mit üzennek a gesztusok?* Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest.
- Pease, Allan 1989. *Testbeszéd. Gondolatolvasás gesztusokból*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Pese, Allan–Pease Barbara 2008. *A testbeszéd enciklopédiája*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Sacks, Oliver 2004. *Hangokat látok. Utazás a siketek világába*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.
- Thiel, Erhard 1998. *A testbeszéd többet árul el minden szónál*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Trestyáni Tamás 2006. *Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Vasák Iván 2005. *A világ siket szemmel*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány, Budapest.